استقلال خپلواکی

www.esteqlaal.net

د دکتور زمان ستانیزی لیکنه جمعه، ۰۵ نوامبر ۲۰۲۱

دوه افغانستانه په یوه جغرافیه کې نه ځایږی

د کلیفورنیا په دولتی پوهنتون کې د سیاسی علومو استاد

خلاق تفکر او نوښت خدايي رنګ لري ځکه چي له عقل سره ګډه ريښه لری او له زېږنده اندېښنی سره يو ځای په سمسورو ښانګو کې سپړېږی .ژور تفکر او کره کتنه د اندېښني تداوم زياتوي، خو د تفکر له خلاقه قدرت نه کار نه اخيستل د نعمت کفران دی .د زړو جامو اغوستل عيب ندی، خو د زړو اندېښنو روږدېدل او اعتياد خلاقيت وژنی .ز.س

د افغانستان پر اوضاع باندی په ناڅاپه ډول د طالبانو تسلط پيداکول ښايي نړيوال حيران کړې وي، خو د افغانستان په معاصر تاريخ کې د دغه راز نابېره بحران پېښيدل چندان د حيرانتيا خبره نه ده، او که د پېښو د تسلسل رموز درست تعبير شوی وی د پېښي د مخنيوی اټکل او چاره هم کېدله .په هيواد کې د نا عاقبت انديشو او نه پخلاکېدونکو لډرانو د نژادي، ژبني، قومي، او هويتی لوبی د دې سقوط ظاهري نښی ګڼلی شو، خو هغه څه چي زموږ سترګي يې د اضطراب او اضطرار د نوسان په وړاندې ړندې کوي، د هيواد پر بنيادی ستونزو سترګي پټول دي.

په مجموع کې د افغانستان د ټولنې اساسي ستونزه د ښاريانو او کليوالو تر مينځ د نامتوازنی ښوونې او روزنې شتون دی چې ښاري ذهنيت د ترقی او پرمختګ خواته وربولی خو کليوالي ذهنيت په فکری انجماد او تحجر کې لانور هم زړېږی .د ټولنی د دغو دوو ډلو تر مينځ د فکري فاصلې زياتوالی کله کله په سياسی دنيا کې د تشنج او تاوتريخوالی اسباب را مينځ ته کوي .په افغانستان کې د سياسي نظام نابېره او ناڅاپه سقوط او د طالبانو له خوا د سياسي واک ترلاسه کول د دغه مشکل علت نه دی، بلکې د دې ستونزې معلول دی، چې په شعوري يا غير شعوري ډول د خلکو له پامه لوېدلی دی.

په تېرو سلو کلو کې هغه څه چې په افغانستان کې د پرمختګ په نامه خلکو او نړېوالو ته ورپېژندل شوی و تر ډېره ځایه نمایشي و. د افغانستان مشرانو له یوې خوا د بنیادی ټولنیز او اقتصادی پرمختګ او له بلې خوا د سطحي نمایشي غربګرایي تر مینځ توپیر نه کاوه. د امان الله خان او اشرف غني د واکمنۍ تر مینځ بې شمېره سطحي او نمایشي ورته والی شته. ډاکتر اشرف غنی د خپلې واکمنۍ دوره د امیر امان الله خان له دورې سره مقایسه کوله، خو له دې خبر نه و چې دده د واکمنی سقوط به هم په همدی قیاس وی؟

په دواړو دورو کې ځیني اصلاحاتو نمایشي بڼه دلوده. دارالامان او د تاج بیګ د غونډۍ ماڼۍ د سړکونو او عصری تعمیرونو جوړول، د هغو د عملی ضرورت نه پرته، د هیواد د اقتصادی پرمختګ د نمونو په توګه نمایشي ارزښت هم درلود. د سلما او کمال خان بندونه هم په دی ردیف کې راځی. د ملی هویت لپاره کوشش یا له هغه سره ضدیت هم نمایشي رنګ پیداکړی و. د امان الله خان په دوره کې د شَپو خولۍ او نیکټایی په اغوستلو تظاهر کېده - په تېره بیا په لویه جرګه کې. د اشرف غنی د واکمنی په دوره کې د پټکي او پرتوګ په اغوستلو تظاهر کېده - په تېره بیا په ولسی جرګه کې.

په دواړو دورو کې د نظام په لوړه سطحه کې د پښتنو او غیرپښتنو د ګډې همکاری په توګه د محمد ولی خان دروازی او امرالله صالح ټاکل د یو تحول نمونی وې. په دواړو دورو کې خلکو د بهرنیو خدمتګارانو لکه آلمانی هارتل او جاپانی ناکامورا درناوی وکړ. دا چې د دواړو واکمنانو مېرمنې په سوریه/لبنان کې زېږېدلی وی او د ښځو د نهضت په لار کې یې آغیزمند ګامونه واخیستل هم تصادفی ورته والی ګڼلی شو.

خو ددغو دوه تاریخی دورو ډېر تباه کونکی ورته والی نامتوازنه ښوونه او روزنه وه. ځکه په دواړو دورو کې له تمدنی، فرهنګي، سیاسي، ټولنیز، او اقتصادی نظره د کابل یعنی ښاری افغانستان او د کلیو او بانډو د افغانستان تر مینځ ځو پېړۍ واټن را مینځ ته شوی و. د کابل ښار رادیو، تلویزون، پوهنتون، او په نسبی توګه عصری روغتونونه درلودل، خو په کلیوال افغانستان کې ډېرو برق او بریښنا نه پېژندل. د اطراف په ښونځیو کې اکثراً د شخصی تعلیماتو ښوونکی په ملایی ذهنیت سمبال و چې ډېر تدریس یې د وهلو ټکولو له لاری وه نه د شرحی او تفصیل له لاری چې د معاصر تدریس د اصولو تقاضا ده. کله چې به «اطرافیان» کابل ته راتلل، ګنه چې کوم پردی هیواد ته یې سفر کړی وی. همدغه راز کله چې به ښاریان «اطراف» ته تلل نو کلي او بانډې به داسې پردۍ ور ته

salamwatanam@gmail.com

ښکارېدلی چې یوازې د سیاحت لپاره مناسبې ګڼل کېدې نه د مداومې استوګنې لپاره. ځکه به د حکومت مامورینو کوشش کاوه چې په ښار کې په وظیفه مقرر شي.

د توازون دغه نشتوالی سبب شو چې په یوه جغرافیه کې دوه افغانستانه را مینځ ته شي. سیاسي قدرت د ښاري افغانستان په لاس کې و، او ښاریانو پر کلیوالو حاکمیت درلود چې په نهایت کې د کلیوالو له شدید عکس العمل سره مخامخ شو. په همدې سبب هره یاغي ډله له ښاره وتله او کلیو او غرو رغو ته یې منډې وهلې، قلم او کتاب که یې درلودل پرېښودل یې او توري توپک ته یې لاس کاوه.

د امان الله خان د حکومت پرضد د حبیب الله کلکاني را پاڅېدل د قومي، ژبني یا نژادي توپیرونو یا د پښتنو په مقابل کې د تاجیکو بغاوت نه و، بلکه د ښاري افغانستان په مقابل کې د کلیوالي افغانستان پاڅون و، د عصریت یا «مدرنیتې» په مقابل کې د سنتګرایي او کلیوالي/اطرافي عُرف بغاوت و. د مترقي اسلام په مقابل کې د وروسته پاته وسطایي اسلام بغاوت و.
نژدې سل کاله وروسته تاریخ تکرار شو. د طالبانو پاڅون د قوم، ژبې، یا نژاد په مقابل کې بغاوت نه دی، بلکه د ښاري معاصر او مترقي افغانستان په مقابل کې د کلیوالي وروسته پاته متحجر ملایي افغانستان پاڅون دی. هسې را پاڅېدل چې د خپل کلیوالي ذهنیت او د کار د تجربې د نه درلودلو له مخې نه له ښاریانو سره مناسبه رویه کوي او نه د یو ښاري او معاصر حکومت د جوړولو لپاره استعداد او تیاري لري. له رسمي شعارونو نه پرته د دوی کلیوال ذهنیت ښځې د تعلیم او زده کړې او شغل ور نه بولي او د ښځې په کرامت سترګې پټوي.

دا چې کلکاني ته انګریزانو وسلې ورکولې او طالبان پاکستانیانو سیاسي قدرت ته رسولي مطرح ندي. مهم دا دی چې دواړو یاغي ډلو د کلیوال افغانستان په دیانتي او وروسته پاته ذهنیت اتکا وکړه. ځینې د خپلو سیاسي غوښتنو له مخې د اوسنۍ متشنجې، مکدرې او له تعصباتو نه ډکې فضا سیاسي هویتونه پرهغو تحمیلوي. واقعیت دادی چې هم کلکاني او هم طالبانو پر خپل «اسلامي» هویت اصرار کاوه، او هیڅ یو د «تاجیکستان» یا «پښتونستان» بیرغونه نه و پورته کړي. برعکس دواړو ډلو د کلیو او باندېو د ولسونو له مذهبي احساساتو څخه ناوړه ګټه واخیستله او د کلیوالي ذهنیت مطابق یو ځان «خادم دین رسول الله» وباله او بل «امارت اسلامئ افغانستان» اعلان کړ څو د امان الله خان او اشرف غني د تکفیر توجیهه پیدا کړي او د کلیوالي افغانستان په زعم د پرمختګ او ترقي هره نښه نښانه د کفر او الحاد معادل وګڼي. د همدې دلایلو له مخې حبیب الله کلکاني ته د تاجیک هویت ورکول هومره اشتباه ده چې طالبانو ته د پښتنو هویت ورکړل شي.

د ښاري او کليوالي ذهنيت ترمنځ توپير يوه استثنايي پديده نه ده .ښاري ټولنې اکثراً دودونو ته د عصري نظره ګوري ترڅو له تيرو څخه داسی پند زده کړي چې په راتلونکي ژوند کې يې بدلون راولي - حَتَّى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنفُسِهِمْ .د دې ډول نوښتونو په پايله کې، ښاريان" ښارونه "يا" مدنيت " جوړوي او کليوال په بدويت کې پاتې کيږي .تر ټولو بده دا چې د دوی تر مينځ شخړه او دښمنی هسی پاتې کيږی .د سياست په نړۍ کې ښاريان عموماً پر کليوالو واکمنی کوي، خو کله کله کليوال ښارونه نيسي، پر ښاريانو واکمني کوي او د تمدن نښې نښانې له مينځه وړي .د افغانستان په څير په بدوی ټولنو کې دا ډول ويجاړتياوی په په کراتو او مراتو ليدل شوی.

خو دا پديده نه په افغانستان کې ځانګړې ده او نه په نننۍ زمانه کې محدوده ده .د اسلام پيغمبر په همدې فهم او درايت د مدينې مدنيت جوړ کړ څو د عربو له زړو اعتقادونو سره مبارزه وکړی .د هغه وخت عربان لکه د نورو بدوي ټولنو په څير د نوښت او خلاقيت سره په جنګ کې وو، او په زړو انديښنو کې ايسار پاته وو .هغوی له پرمختګ نه پرشاتګ ته ډېر متمايل وو .د وخت په تيريدو سره، د دوی عقيدې په اعتياد اوښتلې او د دينی خرافاتو يا خرافی ديانتونو يو معجون ګرځېده .بدوي عربان هسې له مدينې او مدنيت نه تښتېدل چې اوسنی کليوال له ښار او ښاری ذهنيت نه تښتي، په دې تفاوت چې عربو له اسلام نه د جاهليت دوری ته ترجيح ورکوله، خو د نننی افغانستان کليوال د اسلام تر شعار او نامه لاندې د معاصر جاهليت د دوهمې دورې پر لور روان دي .دلته اعتقادی او ايمانی اصول مقصد نه دي، بلکې هغه طرزديد او ديانتی ذهنيت منظور دي چې خلک بی پوښتنی او پوهنی په عبادت کې انحصاروي.

د ټولنې د بهبود، هوساينې، سولې او رفا لپاره بايد لمړی مشکل وپيژندل شی، نه دا چې مصنوعي ستونزې جوړې کړی او د ذوق اختلافات په تنازع او شخړو بدل کړی .قومي او ژبني توپيرونه که د منلو وړ ندي، د زغملو وړ دي .مګر د ښاري او کليوالي ذهنيت توپير کمېدلی شي - له دې پرته هيڅ چاره نشته :دوه سرونه په يوه ټټر کې نه ځايېږي، دوه پاچاهان په يوه اقليم کې نه ځايېږي، او دوه افغانستانه په يوه جغرافيه کې نه ځايېږی.

که دموکراسی يوازی د احصائی او ارقامو له مخی په کميت کې تعريف شی، کليلوال اعتقادي اکثريت د طالبانو حکومت منی، خو که دموکراسی په کيفيت کې تعريف شی بايد له پرشا تګ نه پرمختګ ته ترجيح ورکړو څکه ترقی په مدنيت کې ده نه په بدويت او بربريت کې. مونږ نشو کولای د نورو معاصرو ټولنو د ډېرو عصری آلاتو، وسايلو، او تخنيک نه ګټه واخلو، خو بيا خپله د قرون وسطی

د عقبګرایی لاری ته مخه کړو. دا نه محمدي سنت دی، نه د زماني غوښتنه ده، او نه د سالم عقل حکم دی.

دموکراسی له اسلام سره په تضاد کې نشی واقع کېدلای، مګر دا چې دواړه غلط تعریف شی. که د فارابي، الماوردي، ابن رشد، ابن خلدون او بیشمېره نورو حکماو آثار ولولو، وینو چې هومره چې دموکراسی د اسلامی تمدن میراث دی د» لوېدیزی «نړی میراث ندی .په همدی توګه قران چې وروستنی وحیه ګڼل کېږی یوازی د اومی پېړی لپاره ندی نازل شوی چی هرومرو یې د عقبګرایي په ذهنیت کې و پېژنو.

په راتلونکي افغانستان کې اسلامي دموکراسي او د سولی او هوساینی د تضمین دموکراسی دا ایجاب کوی چې د ښارونو او کلیو تر مینځ د تعلیم او تربیې سطحه) تر هغه ځایه چې امکان لري (باید متوازنه شي، ترڅو کلیوال د خپلو پلرونو او نیکونوخبری له قران نه معتبری و نه ګڼي .ترڅو عبادت د جبر او دیانت د اکراه له لاری تحمیل نشی، ترڅو چې ښاري نظامونه د کلیوالو له خوا ړنګ نه شي، ترڅو په هیواد کې د بیسوادانو شمېر او تناسب زیات نه شي، تر څو د افراطي کلیوالو واکمنی ته د رسیدو په نتیجه کې، په تعلیم او تحصیل سمبال، متمدن او پوه ښاري ځوانان له هېواد نه ونه تښتي، څو زموږ منطقه محوره او قوم پرسته هیوادوال طبیعي توپیرونو ته د تورو عینکو له شا نه د نژادي، ژبني او مذهبي تعصبونو په توګه ونه ګوري، تر څو نژادپاله خلک ملی هویت د قومي هویت تر سیوري لاندې را نه ولي، ترڅو د شیعه ګانو او سنیانو ترمینځ توپیر د دوی د سلیقی له توپیر نه زیات و نه ګڼل شي، تر څو دین او دولت سره ګډ نه کړی او هغه د یوې ځانګړې فرقې په انحصار کې تعریف نه کړی، ترڅو نارینه او ښځینه یوازې په جنسیت کې تعریف نشی، ترڅو ښځی پرله پسی تحریم او نارینه پرله پسی تکفیر نشی، ترڅو د قرآن د حکم مطابق د ښځی او نارینه انساني کرامت ته سر ټیټ شی تر څو د ښځو تر قدمونو لاندې د جنت لاره ولټول شی او بری او رستګاری وومومی، ترڅو ...ترڅوچې له تاریخ نه عبرت واخلی، او له قران نه د انسانیت او ژوند درسونه زده کړی.

پای

salamwatanam@gmail.com